

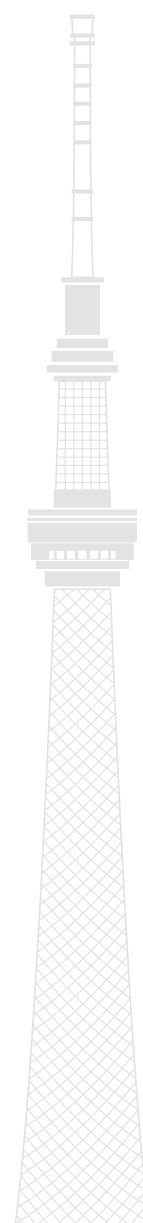
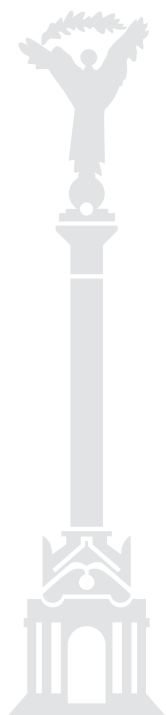

Центр «Нова Європа»
Київ

УКРАЇНА-ЯПОНІЯ:

ЯК ЗАБЕЗПЕЧИТИ ЕФЕКТИВНЕ ГЛОБАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО?

УКРАЇНА-ЯПОНІЯ:

ЯК ЗАБЕЗПЕЧИТИ ЕФЕКТИВНЕ ГЛОБАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО?

Альона Гетьманчук,
Центр «Нова Європа»

Українсько-японські відносини за останні шість років були чи не найкращими за всю історію взаємодії двох країн. Однак вони могли б бути ще кращими, якби не цілеспрямована політика на вирішення територіального питання з Росією з японського боку та спроби сумнівних оборудок із Китаєм із української сторони.

Попри двосторонній характер відносин українсько-японський діалог був і, за всіма ознаками, буде й надалі великою мірою вразливий до впливів інших країн — передусім, Росії та Китаю. Отож справжнім викликом стане те, як, попри подібні впливи, розвивати і наповнювати практичним сенсом вигідний для обох країн білатеральний порядок денний у різних сферах, а також закріпити українсько-японські відносини як важливий елемент відносин між Японією та Європою, а не Японією та Росією.

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК УНІВЕРСАЛЬНА ВІДПОВІДЬ ТОКІО

За підсумками 2020 року у Японії задекларували шість пріоритетних напрямків зовнішньої політики¹. Перший — подальше посилення Альянсу Японія-США як наріжного каменю японської зовнішньої політики. Другий — реагування на занепокоєння, пов'язані з Північною Кореєю. Третій — просування дипломатії з сусідніми країнами, зокрема Китаєм, Південною Кореєю та Росією. Четвертий — реагування на дедалі напруженішу ситуацію на Близькому Сході. П'ятий — ангажування в економічну дипломатію, в якій би Японія очолила зусилля зі встановлення нових спільних правил. Шостий — внесок у вирішення глобальних питань.

Щонайменше два з цих пріоритетів безпосередньо збігається з інтересами України. Йдеться про внесок у вирішення глобальних питань, де і Україна, і Японія зацікавлені — хоч і з різних причин — у збереженні чи відновленні (як у випадку з українським Кримом) світового порядку, який би ґрунтувався на дотриманні правил, («rules-based order») і безпечному євроатлантичному просторі, який неможливо досягнути за наявності єдиної у Європі війни — війни Росії проти України.

Також йдеться про економічну дипломатію, особливий акцент на яку в українській зовнішній політиці робиться з початком президентства Володимира Зеленського. Крім того, більшість українців вважають, що саме економічна дипломатія має бути пріоритетом

зовнішньої політики України². Україна могла б скористатись цим пріоритетом і з японського боку, аби розпочати переговори щодо зони вільної торгівлі між Україною та Японією (див. розділ «торгівля в обмеженому режимі»).

Деякі інші пріоритети, хоч і опосередковано, теж можуть впливати на Україну. Зокрема, для Києва важливо, що однозначним номером один серед напрямків японської зовнішньої політики щороку фіксується Альянс Японії та США. На рівні двосторонніх партнерів Сполучені Штати є ключовим пріоритетом і для України, а безумовною метою Києва є перетворення з партнера на союзника Вашингтона. Відтак, Токіо та Київ могли б більш інтенсивно налагодити діалог щодо досвіду взаємодії зі Сполученими Штатами, передусім у безпековій площині. Показово, що за підсумками попереднього, 2019 року³ перший напрямок японської зовнішньої політики Японії виглядав більш розгорнуто: крім посилення Альянсу зі США, у ньому фігурував також розвиток глобальних союзництв та партнерств. Наразі у Токіо вирішили сфокусуватись на першому пріоритеті, виключно на Альянсі зі США. Крім того, на відміну від попереднього року, у напрямках зовнішньої політики цього разу були окремо названі Китай, Південна Корея та Росія — сусіди, з якими Японія має намір «просувати дипломатичні зусилля».

¹ Diplomatic Blue Book 2020, Ministry of Foreign Affairs, Japan

² Diplomacy 2021. Expectations of Ukrainian society. New Europe Center, December 2020, <http://neweurope.org.ua/analytics/dyplomatiya-2021-ochikuvannya-ukrai-nskogo-suspilstva/>

³ Diplomatic Blue Book, 2019, Ministry of Foreign Affairs, Japan

Для України чи не найбільшою доданою вартістю Японії з політичної точки зору є участь Токіо у Групі семи (G7) — єдиної країни Азії, яка належить до цього формату. Відповідно, Японія є також єдиною з країн Азії, яка запровадила санкції щодо Росії після незаконної анексії Криму та початку війни на Донбасі. Навіть попри те, що, на думку деяких експертів, санкції були запроваджені таким чином, аби залишити відкритими двері для переговорів із Росією з найбільш важливого для Токіо питання у діалозі з Москвою — повернення Північних територій (більш відомих в Україні як «Південні Курильські острови»).

Наприклад, список осіб, яким у рамках політики санкцій заборонений в'їзд до Японії, не був оприлюднений, і досі незрозуміло, кому з 23 російських державних службовців заборонено відвідувати Японію: низка посадових осіб РФ, які перебувають під санкціями ЄС та США, вже побували у Японії з моменту запровадження санкцій (зокрема, Сергій Наришкін, Віктор Герасимов, Ігор Сечін). Однак варто наголосити, з огляду на участь Японії в G7 санкції Японії щодо Росії мають важливе символічне значення, оскільки початок скасування санкцій із боку Японії міг би поставити під питання західну санкційну інфраструктуру. У цьому контексті варто пам'ятати, що саме санкції на рівні G7, зокрема й виключення РФ із числа учасників, заклали фундамент для усієї санкційної інфраструктури Заходу проти РФ.

З огляду на участь Японії в G7 санкції Японії щодо Росії мають важливе символічне значення, оскільки початок скасування санкцій із боку Японії міг би поставити під питання західну санкційну інфраструктуру.

Важливо зазначити, що питання збереження міжнародних санкцій щодо РФ є принципово важливим для України навіть попри те, що у публічному дискурсі нинішня українська влада не настільки акцентує увагу на питанні санкцій так, як це робив, скажімо, попередній президент України Петро Порошенко. За Порошенка акцент на питанні «як покарати Росію» був не менш важливим за питання «як винагородити Україну». За Зеленського відбулось певне зміщення акцентів, і питання «як покарати Росію» не стоїть настільки гостро у його риториці, очевидно, через все ще наявну у Зеленського віру в те, що йому вдасться домовитись із Путіним про завершення війни на Донбасі⁴. Однак варто зазначити, що саме за президента Зеленського в українському МЗС була запроваджена посада спецпредставника України з питань санкційної політики.

Так чи інакше, питання санкцій — очевидно, не є тим питанням, яке здатне скріплювати українсько-японський політичний та безпековий діалог сьогодні. Однак таким питанням є та має бути — незаконна анексія Криму та наслідки, які вона може становити для порушення міжнародно правового статус-кво, зокрема і в Азії.

Для Японії питання дотримання засад верховенства права у міжнародних відносинах й підтримки «rules-based order» є критично важливим. У МЗС Японії посилення верховенства права називають одним із фундаментальних принципів японської зовнішньої політики. Чому японська сторона робить на цьому такий акцент? Є кілька пояснень. По-перше, у Японії є глибоке переконання, що верховенство права відіграє

⁴ Volodymyr Zelensky, Interview, BBC HARDTalk, 12 October 2020, <https://www.bbc.co.uk/programmes/m000njv>

ключову роль у мирному (не військовому чи збройному) вирішенні диспутів між країнами. По-друге, верховенство права є основою ефективного управління (good governance) у самих країнах, із якими Японія має справу. Зокрема, і на рівні інвесторів. Недаремно і в українському контексті Японія послідовно та активно підтримує ініціативи, спрямовані на встановлення верховенства права в Україні — як у форматі глобального G7, так і в форматі Групи підтримки G7 на рівні послів в Україні.

Для Японії питання дотримання засад верховенства права у міжнародних відносинах й підтримки «rules-based order» є критично важливим. У МЗС Японії посилення верховенства права називають одним із фундаментальних принципів японської зовнішньої політики.

Для Японії верховенство права в міжнародних відносинах — не абстрактний концепт. Це питання має цілком практичний вимір, і Україна на цьому ґрунті могла б посилити своє партнерство з Токіо. Про що йдеться?

У Японії добре розуміють важливість питання окупації Криму Росією з огляду на наявність окупованих РФ Північних територій, де, як і на Кримському півострові, Росія нарощує свою військову присутність.

Також Японія продовжує розглядати питання незаконної анексії Криму у розрізі створення небезпечного міжнародного прецеденту, який у майбутньому може вдарити і по її національній безпеці шляхом аналогічних посягань на територіальну цілісність Японії (зокрема з боку Китаю у Східнокитайському та Південнокитайському морі).

Наявність окупованих РФ територій та потенційно загрозові дії Китаю дають підстави стверджувати, що позиція Японії у питанні Криму залишиться непохитною в інтересах самої ж Японії.

Саме наявність окупованих РФ територій та потенційно загрозові дії Китаю дають підстави стверджувати, що позиція Японії у питанні Криму залишиться непохитною в інтересах самої ж Японії: у Токіо є достатньо розуміння, що будь-яке послаблення їхньої позиції щодо Криму може надіслати неправильний сигнал і Росії, і Китаю. Україні варто системніше та активніше комунікувати питання Криму для ширшого кола японських партнерів.

НЕ ТІЛЬКИ G7

Основним політичним документом у двосторонніх відносинах між Україною та Японією залишається Декларація про глобальне партнерство, підписана ще за президента Януковича у 2011 році. Це не той формат взаємодії, який у Японії існує з ключовими партнерами. Скажімо, з Індією у 2014 році Японія заключила Декларацію про особливе стратегічне та глобальне партнерство (special strategic and global partnership).⁵ Однак, в українсько-японському випадку ознак навіть дійсно глобального партнерства двосторонні відносини почали набувати лише після 2014 року. Скажімо, тільки у 2015 році відбувся перший (!) в історії відносин і наразі єдиний візит японського прем'єр-міністра до України.

Очевидно, Україна та Японія мають схоже розуміння того, на чому має ґрунтуватись глобальне партнерство, навіть якщо наголос із обох боків робиться по-різному. З японського боку йдеться про те, що основою як двосторонніх відносин між Україною та Японією, так і їхньої взаємодії на міжнародному рівні мають бути ціннісні речі: демократія, свобода та верховенство права. З українського боку на різних рівнях підкреслюється, що взаємодія двох країн у міжнародних форматах має базуватись на відданості японської сторони ідеї захисту суверенітету та територіальної цілісності України.

В українській столиці досить часто недооцінювали, що з японського боку глобальне партнерство вимірюється помітним бажанням взаємодіяти і працювати з іншими країнами не тільки (і не стільки) у двосторонньому форматі, але й у багатосторонньому форматі. Саме тому відносини між Японією та Україною у Токіо дедалі більше схильні розглядати у ширшій рамці відносин Японія-Європа, а основним очікуванням Японії від України дедалі частіше називають успішну європейську інтеграцію України як важливий елемент регіональної стабільності та розширення кола міжнародних партнерів, які поділяють близькі для Японії демократичні цінності та принципи. Показово, що якщо окремі європейські країни мають проблеми з тим, аби визнати, що Україна — це Європа, в Японії подібної дилеми не існує: у японській дипломатії Україна і на структурному рівні, і на рівні відповідних документів уже впродовж тривалого часу фігурує саме як частина Європи.

Відносини між Японією та Україною у Токіо дедалі більше схильні розглядати у ширшій рамці відносин Японія-Європа, а основним очікуванням Японії від України дедалі частіше називають успішну європейську інтеграцію України як важливий елемент регіональної стабільності та розширення кола міжнародних партнерів, які поділяють близькі для Японії демократичні цінності та принципи.

⁵ Tokyo Declaration for India-Japan Special Strategic and Global Partnership, September 1, 2014 <https://www.mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/23965/Tokyo+Declaration+for+India++Japan+Special+Strategic+and+Global+Partnership>

Коли ми говоримо про багатосторонній формат співпраці з Японією, ми маємо на увазі не лише взаємодію в різних міжнародних організаціях, але й в більш «ексклюзивних» форматах, до створення яких традиційно схильна японська дипломатія (Японія-Центральна Азія, Японія-Вишеградська четвірка etc). Один з таких форматів за участі України — це ГУАМ-Японія. Впродовж останніх років у багатьох експертів могло скластись враження, що інтерес Японії до цього об'єднання є значно вищим, ніж інтерес його безпосередніх засновників, включно з Україною. З огляду на низьку пріоритетність ГУАМ для Києва та відсутність активної діяльності цієї ініціативи впродовж тривалого часу, варто було б на двосторонньому рівні оцінити ефективність та доречність залучення Токіо саме до цього формату і можливість започаткування нових, більш затребуваних наразі багатосторонніх платформ (наприклад, Японія+Люблінський трикутник).

Україні, в свою чергу, варто було б продумати більш активну взаємодію з країнами Азії через ініційовану та активно промотовану Токіо і Вашингтоном концепцію «Вільного та Відкритого Індо-Тихоокеанського регіону» (FOIP). Активна співпраця з країнами цього регіону цілком логічно вписується у концепцію глобального партнерства між Україною та Японією, яке базується саме на спільних цінностях. Варто відзначити, що для Японії «Вільний та Відкритий Індо-Тихоокеанський регіон» — не просто регіональний концепт, але також і важливий елемент загальної стратегії, націленої на утвердження верховенства права у міжнародних відносинах. Для багатьох японських експертів FOIP стає сьогодні головною темою порядку денного у дискусіях по лінії Європа-Азія. Враховуючи, що саме в цьому контексті (Європа-Азія)

варто розглядати також і японсько-українські відносини, стратегія України щодо Індо-Тихоокеанського регіону мала б враховувати відповідну стратегію європейських партнерів щодо цього регіону, яка, поміж іншого, базується на підтримці та солідарності з японським концептом вільного та відкритого Індо-Тихоокеанського регіону.

БАГАТОВИМІРНА БЕЗПЕКА

Можливості для розширення практичної оборонної співпраці між країнами достатньо лімітовані, однак безпековий та оборонний діалог вартує продовження і посилення. Перший крок вже зроблено — між країнами було започатковано безпекові консультації у форматі «2+2» за участі представників міністерств закордонних справ і міністерств оборони. Подібні консультації у форматі «2+2» в Японії існують із ключовими партнерами світу, однак на міністерському рівні. Саме міністерський рівень «2+2» міг би бути наступною метою з точки зору підвищення рівня діалогу та, відповідно, рівня відносин. У випадку безпекових консультацій між Україною та Японією такий формат щонайменше потрібен для обговорення викликів із боку Росії та Китаю.

Також не варто забувати, що ситуація змінюється і в самій Японії. За прем'єрства Абе був прийнятий закон про безпеку, який розширює повноваження національних сил самооборони, зокрема для участі у бойових діях за кордоном. Щоправда, Абе так і не вдалось внести відповідні зміни в статтю 9 Конституції Японії, в якій ще у 1947 році було зафіксовано відмову держави від війни та встановлено заборону на створення власних сухопутних військ, флоту та військово-повітряних сил. У перспективі Україна була б зацікавлена в зміні підходів Токіо до оборонної політики, що відкрило б двері для українсько-японської співпраці по лінії ВТС. Водночас, у Києві повинні реалістично оцінювати перспективи такої співпраці у майбутньому, враховуючи, що в Японії бракує достатнього досвіду співпраці у цій сфері з міжнародними партнерами в принципі.

На фоні того, як ІТ-сфера стає дедалі більш пріоритетною у відносинах, більш затребуваним може стати і діалог між двома країнами з кібербезпеки.

На фоні того, як ІТ-сфера стає дедалі більш пріоритетною у відносинах, більш затребуваним може стати і діалог між двома країнами з кібербезпеки (у рамках вищезазначених консультацій). Вже відбулись два раунди консультацій з питань кібербезпеки. Для України Японія є першою з закордонних країн, із якою проводяться міжурядові (не міжміністерські) консультації на цю тему. Для Японії ж Україна — одна з одинадцяти країн, з якими відбувається такий діалог. Як результат — встановлена взаємодія між РНБОУ та японським Національним центром готовності до інцидентів та Стратегії для кібербезпеки (NISC, або National Centre of Incident Readiness and Strategy for Cybersecurity). Важливим у цьому діалозі буде те, наскільки вдасться задіяти до цих консультацій приватні ІТ-компанії.

Водночас, варто мати на увазі, що українська та японська сторона мають дещо різний фокус у двосторонньому безпековому діалозі. Для Японії традиційно одним із найбільш важливих є питання можливої передачі українських технологій для Китаю як загрози власній національній безпеці. Особлива потреба в обговоренні цієї тематики з'явилась на тлі ситуації зі спробою купівлі китайською компанією підприємства «Мотор Січ». Японська сторона в деталях стежить за процесом

розв'язання цієї проблеми з українського боку, а також за процесами, які стосуються розробки й схвалення законодавства, що передбачатиме скринінг інвестицій. Однак потреба в консультаціях на цю тему залишатиметься й надалі, навіть після набуття чинності відповідного законодавства.

У випадку України інтерес у рамках безпекових консультацій може представляти можливий практичний внесок Японії у врегулювання конфлікту навколо Донбасу, якщо результати переговорного процесу набудуть більш реальних обрисів. Наразі Японія спрямувала двох експертів до місії ОБСЄ/СММ, однак присутність японських представників могла б бути значно вищою. Також впродовж останніх п'яти років уряд Японії через програми ООН виділив понад 40 мільйонів USD безоплатної прямої допомоги на проєкти відбудови східних регіонів України та реабілітації постраждалого населення.

У випадку з переходом на більш просунуту фазу врегулювання конфлікту на Донбасі важливо врахувати, що впродовж останніх двадцяти років Японія підготувала чимало фахівців з питань миробудівництва та постконфліктного врегулювання. Логіка японської сторони полягає у тому, що багато конфліктів та громадянських воєн через певний час можуть спалахувати з новою силою, саме тому важливо надавати необхідну підтримку в постконфліктний період, а для цього потрібна достатня кількість тренуваних фахівців.

Як результат — у Японії виникла низка громадських організацій, які зацікавлені спрямовувати тренуваних фахівців з питань миробудівництва. Поки що Україна загалом і Донбас зокрема не входять до поля зору цих організацій. Україна могла б налагодити

відповідні контакти (зокрема на рівні Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій), аби на цій стадії врегулювання японські партнери принаймні більше висвітлювали питання, пов'язані з врегулюванням на Донбасі і тим самим привертати увагу в Японії до агресії Росії і війни на Сході України. Більша увага Японії до питання врегулювання конфлікту навколо Донбасу в інтересах самого Токіо, оскільки б відповідала формуванню іміджу країни, яка любить мир (peace building nation), котрий японська дипломатія вибудовує у світі під гаслом політики «Активний внесок до миру» (Active contribution to peace).

Такі зусилля важливі для Японії і з точки зору амбіцій стати постійним членом Ради Безпеки ООН. Україні важливо враховувати і цей фактор із точки зору формування позиції щодо взаємодії з Японією.

Обидві країни поєднують і питання, пов'язані з ядерним роззброєнням. І в Києва, і в Токіо є потужні аргументи для того, аби бути вартими довіри промоутерами ідеї світу без ядерної зброї. У випадку з Японією це факт того, що вона стала єдиною країною світу — жертвою ядерного удару та наявність у небезпечній близькості від Токіо Північної Кореї, яка продовжує розвивати свою ядерну програму. У ситуації з Україною — це відмова від третього за величиною ядерного арсеналу у світі в обмін на безпекові запевнення з боку США, Великої Британії, Росії, Франції та Китаю, котрі, як виявилось у 2014 році, не спрацювали і потребують більш предметного обговорення за участі всіх зацікавлених в реалізації ідеї світу без ядерної зброї міжнародних акторів.

Унікальним саме в контексті українсько-японських відносин є вже напрацьований бекграунд у вигляді діалогу по лінії

ТОРГІВЛЯ В ОБЕРЕЖНОМУ РЕЖИМІ

«Чорнобиль-Фукусіма». Після аварії на атомній станції «Фукусіма» лише протягом наступних двох років Україну відвідали понад 25 японських делегацій для вивчення відповідного українського досвіду. Саме ця тематика стала приводом для відвідин Японії і з боку великої кількості українських делегацій. Впродовж останніх років відбувались спроби перевести інтерес Японії до цієї тематики з наукового-дослідницького до бізнесового рівня: ще за попередньої української влади почалось обговорення можливого будівництва консорціумом японських компаній сонячної електростанції у зоні відчуження Чорнобильської АЕС.

Наскільки питання Чорнобиля залишається важливим для Токіо свідчить і той факт, що це був один із двох аргументів, чому Японія вирішила відкрити у 2019 році своє посольство в Білорусі, яка також стала жертвою катастрофи на Чорнобильській АЕС.

Згідно з Експортною стратегією України, Японія входить до ТОП-5 найбільш «недоторгованих» партнерів України після США, Британії, Німеччини та Франції. У порівнянні з 2018 роком за 2019 рік загальний експорт України до Японії зріс на 7,8% (до 250 млн USD). Найбільший приріст, на 51% (чи в грошовому вимірі — 700 тис USD) продемонстрував експорт українського меду.

Це є достатньо показово, оскільки саме сільське господарство та ІТ-сектор вважають сьогодні найбільш перспективними сферами співпраці між Україною та Японією. Варто зауважити, що таку думку поділяють в обох країнах, отож маємо справу з певним консенсусом в баченні пріоритетів.

**Сільське господарство та ІТ-сектор
вважають сьогодні найбільш
перспективними сферами співпраці між
Україною та Японією.**

За останні роки було зроблено кілька важливих рухів, щоб потенціал в обох сферах був використаний якомога повніше.

Що стосується українського аграрного експорту до Японії, то, тут, зокрема, варто відзначити наступні елементи.

По-перше, у 2017 році Україна отримала дозволи для експорту до Японії молочної продукції. В останні щонайменше років двадцять у Японії був помітним попит на українське сухе молоко. Саме запит на цю продукцію посприяв виходу української

молочної продукції загалом на японський ринок.

У 2019 році узгоджено так звані сертифікати здоров'я на експорт із України м'яса курятини та свіжих яєць. Останнє є результатом кількарічної роботи з виходу на японський ринок конкретного українського концерну (МХП), який після кількох років лобістських зусиль підписав договір із японською компанією «Марубені» на три роки щодо імпорту відповідної продукції на японський ринок.

Лише у 2019 році українські компанії вперше взяли участь у наймасштабніших у Японії аграрних виставках. Причому, що одна з цих виставок існує впродовж 44 років. Участь українських компаній у виставці стала можливою зокрема і завдяки грантовій підтримці від міжнародних донорів (від EBRD, UN FAO та проєкту UNBDP), які сприяють наданню консультаційної підтримки малому і середньому бізнесу до виходу на японський ринок. Своєрідним консультаційним хабом для участі українських виробників у японських виставках зокрема та виходу на японський ринок загалом стала українська компанія COIN.

Наскільки виходу на японський ринок української продукції та відкриття японських підприємств в Україні сприяє Зона вільної торгівлі між Україною та ЄС — питання наразі відкрите, адже українська продукція для виходу на японський ринок повинна відповідати специфічним і достатньо жорстким (за деякою інформацією, жорсткішим аніж у країнах ЄС) вимогам.

Водночас, японські експерти запевняють, що для Японії наявність ЗВТ між Україною та ЄС вже зробило Україну привабливішою. За ефективного виконання Угоди про асоціацію

між Україною та ЄС вплив на торговельні відносини між Україною та Японією буде лише позитивним, оскільки посилюватиме довіру до українського бізнес-середовища. Це, на їхню думку, суттєво відрізняє Японію від, скажімо, Китаю, для якого Зона вільної торгівлі між Україною та ЄС навряд чи є таким же привабливим фактором. З огляду на дії Пекіна у реалізації ініціатив 17+1 та «Один пояс-Один шлях» є підстави вважати, що Китай якраз робив та продовжує робити ставку на ті країни Європи, де європейські правила та регуляції менш активно застосовуються, як, скажімо, Західні Балкани.

За ефективного виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС вплив на торговельні відносини між Україною та Японією буде лише позитивним, оскільки посилюватиме довіру до українського бізнес-середовища.

На відміну від інших країн Азійського регіону, Японія може представляти цікавість для українських виробників з точки зору високої бізнес культури (відсутність ризику не отримати оплату за товар, як це трапляється з іншими країнами Азії, а також з точки зору високої купівельної спроможності).

Викликом для українського бізнесу залишається короткозорість та неготовність планувати на перспективу, у той час як у випадку з японським ринком потрібно інколи орієнтуватись на трирічний часовий проміжок. Як свідчить досвід українських компаній, які вже експортують на японський ринок, саме стільки часу у них зайняло від початку переговорів до моменту відправлення першої партії товару на японський ринок.

Додатковою мотивацією для українських виробників є той факт, що Японія на сьогодні імпортує понад 60% продуктів харчування. У наступні роки, згідно з прогнозами експертів, ця цифра лише зростатиме. Водночас, без додаткових зусиль з українського боку, ніша для українських виробників буде не збільшуватись, а звужуватись. Фокусуємось на потенційних перевагах Зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, в Україні не повинні упускати з виду Зону вільної торгівлі між Японією та ЄС, яка — варто окремо наголосити — є найбільшою зоною вільної торгівлі у світі.

Українська продукція на сьогодні «виграє» японського покупця співвідношенням ціни та якості, перебуваючи у середньому ціновому діапазоні. Однак, як тільки повноцінно функціонуватиме зона вільної торгівлі між Японією та ЄС, ціна на європейські товари наблизиться до української за рахунок скасування імпорتنих мит в 25% за 5 років. Виходом для України у цій ситуації є укладення власної Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та Японією. Також доцільно було б проаналізувати, наскільки можливо було б врахувати окремі положення Угоди про вільну торгівлю між Японією та ЄС у процесі оновлення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Із найбільш перспективних позицій сільськогосподарської продукції до Японії є мед, рослинна олія, бобові, соя, корми, перероблені овочі (вже активно експортуємо томатну пасту), ягоди, горіхи. Окремо варто звернути увагу на продукцію з меду, оскільки Японія входить до основних споживачів меду у світі. На сьогодні вона імпортує 95% меду, 90% з цього імпорту складає китайський мед, який є дешевшим ніж український, однак і менш якісним (містить цукор).

Що стосується ІТ-сфери, то вона набула політичної підтримки під час візиту Зеленського до Японії в 2019 році завдяки його зустрічі з засновником компанії Rakuten (з 2014 року — власник месенджера Viber). Саме ця японська компанія могла стати потенційним партнером із втілення проєкту нинішньої української влади «Держава у смартфоні». Компанія вже оголосила про відкриття R&D офісу у Києві, а також розширення офісу в Одесі. Україну в Rakuten вважають одним із пріоритетних напрямків інвестування через велику кількість професійних кадрів у сфері ІТ, а також високий рівень проникності месенджера Viber в Україні — 96% власників смартфонів в Україні ним користуються.

Важливо зазначити, що, незважаючи на те, що офіційно українських інвестицій до Японії не зареєстровано, саме ІТ-компанії можуть стати і першими інвесторами України в Японії.

Щодо японських інвестицій до України загалом, то їх можна умовно поділити на наступні кілька груп. Перша — це відкриття виробництв, які виготовляють в Україні автомобільні запчастини для європейського ринку. Такі виробництва розташовані в західних областях України. Їхній досвід роботи в Україні бракує підстав назвати дуже позитивним. Одна з найбільших проблем, з якими зіштовхнулись компанії на зразок «Fujikura» у Львівській області — брак робочої сили — достатньо типовий виклик для всіх міжнародних виробництв, розташованих у Західній частині України. Також японські партнери фіксують проблеми, пов'язані зі складною митною політикою. Загалом у японських бізнес-колах стримано оцінюють перспективи розширення інвестицій до України та відкриття нових підприємств, доки не буде зафіксоване суттєве покращення інвестиційного клімату

в Україні, а також залишатимуться питання щодо браку і високої вартості (несподіваної для деяких японських компаній, які рівнялись на офіційну статистику) робочої сили.

Інша група інвесторів — це малі та середні підприємства у сфері ІТ та у сільському господарстві. Серед таких компаній можна назвати аграрне підприємство «Ківшовата» у Таращанському районі Київської області, яке з 2016 року належить японській компанії SDGs Corporation.

На відміну від найбільш потужних компаній, що є членами японської бізнес-асоціації «Keidanren», такі компанії зазвичай потребують певного хабу для виходу на український ринок. У цьому контексті бракує принаймні одного японського експерта, який би співпрацював з українською агенцією з промоції інвестицій. Також гарною ідеєю було б відкриття в Україні повноцінного офісу JETRO (Japan External Trade Organization) — організації, яка підпорядковується японському Міністерству економіки, торгівлі та промисловості. Раніше представник цієї організації був присутній в Україні у рамках роботи Центру Україна-Японія у Політехнічному інституті. Важливо було б поновити та посилити цю практику, враховуючи пріоритетність економічної дипломатії для нинішнього уряду.

Більш продумана робота потрібна і з вищезгаданою асоціацією «Keidanren». Досвід її співпраці з Україною є доволі неоднозначним, переважно через часто негативну взаємодію з державними інституціями України.

Отже наразі маємо ситуацію, коли у японському бізнес-середовищі або відверто бракує знань про Україну та можливості українського ринку, або ж існує чимало

критичних зауважень на основі досвіду, який вже був у японських компаній тут. У серйозний репутаційний мінус зіграло Україні скасування в останній момент візиту до Японії міністра економіки України у грудні 2019 року.

Водночас, справа не лише в комунікаціях. Японський бізнес, який сам по собі є достатньо консервативним і не схильним до ризику, аналізуючи ситуацію, звертає увагу на ті оцінки, які надають ситуації в Україні міжнародні фінансові структури — зокрема, OECD, Світовий банк, EBRD. Тут важливо пам'ятати, що у випадку з останнім Японія є одним зі співзасновників EBRD і має один з найбільших внесків як окрема країна.

Японський бізнес, який сам по собі є достатньо консервативним і не схильним до ризику, аналізуючи ситуацію, звертає увагу на ті оцінки, які надають ситуації в Україні міжнародні фінансові структури — зокрема, OECD, Світовий банк, EBRD.

Правильними жестами, які варто було б посилювати у майбутньому, було запрошення представників японських компаній до Національної Інвестиційної Ради (зокрема, компанії «Марубені»). Аналогічне запрошення президент Зеленський адресував і засновнику компанії «Rakuten».

ДОНОР ПЕРЕМАГАЄ ІНВЕСТОРА

Японський кейс є унікальним на фоні інших держав Азії, оскільки помітну роль у відносинах завжди відігравала і продовжує відігравати японська допомога для України. Відтак Японію в Україні варто розглядати одночасно у двох категоріях — як інвестора, так і донора. Надання допомоги впродовж тривалого часу було основою японської дипломатії загалом, не лише щодо України. З початку пандемії COVID-19 цей напрямок японської дипломатії лише посилюється, зокрема щодо країн Азії.

Японію в Україні варто розглядати одночасно у двох категоріях — як інвестора, так і донора.

Важливо зазначити, що японський уряд має у своєму розпорядженні широкий набір типів допомоги — грантова допомога, програма технічної допомоги, позики в японських єнах, термінова допомога (emergency aid), допомога через міжнародні організації. Визначаючи тип допомоги для України Токіо орієнтується на класифікацію Світового банку. З точки зору ВВП на душу населення Світовий банк класифікує Україну як країну з доходом нижче середнього рівня, а не, скажімо, найменш розвинену країну, для яких традиційно спрямовується японська грантова допомога. Це означає, що Україні не варто розраховувати на підвищення рівня саме грантової допомоги.

Доцільніше й надалі фокусувати увагу на програми позик (Japanese-yen loan projects) в рамках Офіційної допомоги

розвитку (ODA). Зокрема, з допомогою цієї програми посилювати інвестиції в якісну інфраструктуру, а отже — і в економічний розвиток, який, на переконання японської сторони, є проблематичним без якісної інфраструктури. Дані позики фінансуються Агенцією з Японської міжнародної співпраці (JICA). Для України й надалі більш вигідно буде отримувати довготривалу допомогу для розвитку інфраструктури (один із ключових пріоритетів і президентства Зеленського), аніж короткотермінову грантову допомогу. Навіть попри те, що відкриття у 2018 році в Києві офісу Японської агенції з міжнародного співробітництва (JICA) розширило можливості для надання технічної допомоги в рамках задекларованої Києвом програми реформ. Скажімо, очікується, що технічна допомога Японії для «Суспільного» телебачення триватиме ще щонайменше кілька років.

Для України й надалі більш вигідно буде отримувати довготривалу допомогу для розвитку інфраструктури (один із ключових пріоритетів і президентства Зеленського), аніж короткотермінову грантову допомогу.

У випадку України, надаючи допомогу, Японія переслідує три мети: 1) за допомогою конкретних проєктів підтвердити свою підтримку незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України; 2) підтримати процес реформ в Україні; 3) посилити регіональну стабільність. Перша мета базується на вже згаданій раніше принциповій важливості

для Японії не допустити зміну міжнародного статус-кво через силу, як це відбулось у випадку Криму. Друга опирається на ідею, що всеосяжне реформування України — це ключ до її стійкості та витривалості (resilience and sustainability). Третя мета впливає з бажання Японії як відповідального члена глобальної спільноти відігравати більш активну міжнародну роль щодо забезпечення миру, стабільності та добробуту у світі. Допомога з розвитку з цієї токи зору сприяє підтримці регіонального миру і стабільності в Україні, яка завдяки своєму розташуванню між Росією та ЄС є для Японії важливим фактором регіональної стабільності. Саме тому відразу після незаконної анексії Криму та початку конфлікту на Донбасі Японія оголосила про намір виділити Україні допомогу в 1,86 млрд USD. Загалом з 1992 року Японія надала Україні в рамках ODA понад 3,2 мільярди USD.

Варто зазначити, що на сьогодні досвід реалізації проєктів в Україні є доволі неоднозначним. Бюрократичні та процедурні перешкоди, а також корупція і патронаж є головними перешкодами з точки зору Токіо для отримання японської допомоги. Як результат — проєкти за підтримки японського уряду — на кшталт таких важливих інфраструктурних об'єктів як у свій час реконструкція терміналу «Д» аеропорту «Бориспіль», а наразі реконструкція станції аерації в Бортничих — перетворюються на проєкти, які імплементуються десятиріччями. Подібні проблеми впливають і на часові параметри запуску двох інших проєктів — будівництва мосту у Миколаєві та проєкту «Менеджмент сміття у великих містах». Із точки зору ефективного засвоєння японської допомоги, Україні варто було б звернути увагу на досвід деяких країн Центральної Азії, зокрема Узбекистану та Киргизстану.

Доопрацьованим має бути формат координації міжнародної допомоги з боку українського уряду. Нещодавно координаційний центр отримання допомоги розвитку перемістився з Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства до Секретаріату Кабінету міністрів України. Серед міжнародних донорів такий крок був сприйнятий як можливість більш ефективно координувати міжнародну допомогу, оскільки Мінекономіки не завжди успішно виконувало цю функцію, будучи одним із «рівних» міністерств. Однак, є занепокоєння, що Секретаріат Кабінету міністрів покриватиме лише питання технічної допомоги, а не допомоги, яка базується на позиках. Можливо, більш активну роль в координації та моніторингу проєктів за різними моделями допомоги мав би відігравати МЗС України.

«М'ЯКА СИЛА» УКРАЇНИ В ЯПОНІЇ: ВСЕ ТІЛЬКИ ПОЧИНАЄТЬСЯ

На сьогодні двома найчастішими асоціаціями України в Японії є Чорнобиль та війна (причому, досить часто під впливом російського нарративу — «громадянська війна»). Це, безумовно, впливає на загальне сприйняття України.

З огляду на низьку обізнаність японського суспільства про Україну варто говорити про кампанію не з покращення іміджу України, а про кампанію із впізнання України.

З огляду на низьку обізнаність японського суспільства про Україну варто говорити про кампанію не з покращення іміджу України, а про кампанію із впізнання України. Наразі брак інформації про Україну намагається активно заповнити українське посольство, враховуючи ті прогалини, які стояли на перешкоді ефективної публічної дипломатії України в Японії впродовж тривалого часу. По-перше, це був брак комунікації японською мовою.

По-друге, це використання для комунікації соціальних мереж, які є впливовими та популярними в Японії, а не в Україні. Передусім Твіттера, а не Фейсбук. Також важливо врахувати, що інформацію про міжнародні події японці черпають в основному з Інтернету, а не з телебачення, як це відбувається в Україні.

По-третє, для завоювання довіри та симпатій японської аудиторії важливе подання інформації передусім про країну,

її історію, культуру, а не розповсюдження політичних меседжів через формальні прес-релізи. Українській дипломатії впродовж тривалого часу рекомендували взяти на озброєння успішну з точки зору публічної дипломатії серед закордонних посольств комунікацію Тимчасового повіреного у справах Грузії в Японії Теймураза Лежави, який має дуже популярний серед японців Твіттер-акаунт. Профіль посла поєднує у собі гарну японську мову та багато живої, добре проілюстрованої інформації про культуру та історію Грузії, яку органічно доповнюють важливі політичні сигнали щодо ситуації на окупованих територіях etc. З огляду на популярність профіля грузинського дипломата багато японців схильні довіряти у питаннях, які так чи інакше стосуються Грузії, саме написаному послом, а не перекладеним на японську мову формальним прес-релізам, які розповсюджує посольство Росії у Японії. Важливо, що цей комунікаційний ривок з боку Грузії був зроблений за досить короткий проміжок часу — впродовж буквально 1–2 років.

Одним із результатів успішної комунікації посольства Грузії стала неймовірна популярність окремих грузинських страв. Під впливом профіля дипломата одна з японських мереж харчування навіть включила до свого меню одну грузинську страву. Факт сам по собі важливий, оскільки кулінарна дипломатія є важливим компонентом публічної дипломатії у випадку з японським суспільством.

З прибуттям до Японії нового посла України — Сергія Корсунського,

Твіттер-дипломатія як дієвий інструмент публічної дипломатії був взятий на озброєння і українською дипломатією. Перші результати на цьому напрямку перевершили себе. Про профіль українського посла в Твіттері, в якому він, зокрема, знайомив японську аудиторію з українською булавою та українськими стравами, відразу написали кілька японських газет та в своєму сюжеті показав один із телеканалів країни, що ще раз підтверджує важливість «живої» комунікації та напрацювання рівня симпатії й згодом довіри до України через культуру, історію та кухню.

Іншим підтвердженням ефективності такої комунікації є резонанс та високий рівень продажу котлети по-київськи, яка з'явилась в сезонному меню популярної японської торговельної мережі «Ministop» (понад 1700 магазинів по всій Японії). Натомість в Японії немає жодного українського ресторану. Ресторан «Київ», який існує в Кіото багато років, вважається російсько-українським, що достатньо символічно з точки зору сприйняття України в японському суспільстві. До речі, саме у 2021 році виповнюється 50 років укладення угоди про міста-побратими між Києвом та Кіото — привід, який важливо було б максимально використати для промоції України у стародавній столиці Японії.

Іншою (і значно серйознішою) можливістю для України покращити своє позиціонування у Японії будуть Олімпійські ігри. Однією з опцій могли б бути рекламні ролики за участю відомих багатьом японцям українських спортсменів — Сергія Бубки та Андрія Шевченка, якого знають у Японії через популярність футбольного клубу «Мілан», зіркою якого

у свій час був Андрій Шевченко. Дедалі більш відомою у Японії стає українська дзюдоїстка Дар'я Білодід.

Загалом, публічна дипломатія у японському випадку має свої нюанси та обмеження, що варто врахувати українським стейкхолдерам, які працюють на японському напрямку. Досить часто українські партнери оприлюднюють інформацію, яку б японські партнери воліли не робити публічною на етапі переговорів чи домовленостей. Як результат — довіра до конкретних українських стейкхолдерів підривається, рівень бажання надалі мати справу з українськими колегами знижується. Для уникнення таких ситуацій у майбутньому доречним було б координувати комунікацію, яка стосується двостороннього діалогу на ту чи іншу тематику.

Туристичні можливості України у Японії невідомі. У цьому році у японських книгарнях з'явилась книга («Фанкнига про Україну»), яка частково написана як путівник Україною, однак містить важливу інформацію про історію України, зокрема й новітню. Її автором став колишній японський дипломат, а наразі редактор японської служби агенції «Укрінформ» Хірано Такаші.

Аби залучити японських туристів до України, варто було б провести відповідні консультації з японськими туристичними агенціями, аби Україна була включена в пакетні пропозиції, які пропонують тури у Балтійські країни, Польщу та Угорщину і стають дедалі популярнішими серед японців, серед яких подібні пакетні пропозиції традиційно користуються попитом.

Якщо взагалі планувати кампанію з промоції України у Японії, варто також залучити досвід Польщі. Одним із основних секретів її публічної дипломатії є успішне створення іміджу «країни, яка любить Японію» (Japan loving country). Польща та поляки з'являються дуже часто на японському телебаченні з постійними супровідними коментарями про те, що у Польщі дуже люблять японську культуру і багато поляків володіють японською. Як результат Польща сприймається ширшою аудиторією як країна, яка любить Японію та все японське, а відтак — з'являється взаємна симпатія та інтерес до неї. Одним із важливих бекграундів для такого сприйняття став потужний факультет японських студій у Варшавському університеті, а також аналогічні департаменти в інших навчальних закладах. Важливо зауважити, що образ країни, яка любить Японію і японське, органічно пасував би і до України з огляду на потенціал «м'якої сили» Японії в Україні (лише кількість суші-барів достатньо тривалий час викликає щире здивування у дуже багатьох іноземних відвідувачів України). У плані мовної підготовки в Україні також створена досить потужна база, яку варто було б розвивати та промотувати.

Інший важливий приклад з польського досвіду — це взаємодія між аналітичними центрами двох країн. У Японії є два потужних аналітичних центри — Японський інститут міжнародних відносин (JIIA) та Національний інститут оборонних студій (NIDS), обидва мають добре напрацьовані відносини з Польським інститутом міжнародних справ (PISM). Центр «Нова Європа» сьогодні активно працює саме над посиленням такого діалогу між аналітичними центрами та окремими експертами з двох країн.

Ще один важливий аспект — це сприйняття тієї чи іншої країни з огляду на рівень її взаємодії з Китаєм. Так, японські науковці зазначають, що ставлення до країн, які налагодили тісні взаємини з Китаєм в останні роки — зокрема, Угорщини та Сербії — погіршилось у японському суспільстві. Відтак, образ дуже дружньої до Китаю країни не сприятиме покращенню сприйняття України серед японців.

ВПЛИВ ТРЕТІХ КРАЇН: ПОМІТНИЙ ЧИ ВИРІШАЛЬНИЙ?

На сьогодні в українсько-японському діалозі найбільше мають вплив відносини України з Китаєм з одного боку та відносини Японії з Росією з іншого. Як Японія, так і Україна мають свої аргументи щодо розвитку відносин із українського боку з Китаєм, з японського — з Росією. Якщо Україна прагне знайти і налагодити діалог з Китаєм для потенційного стримування Росії з боку Пекіна, то Японія прагне утримувати діалог і взаємодію з Росією, пропонуючи себе як важливу опцію взаємодії з Азією поза Китаєм. При цьому Китай і для Японії, і для України важливий економічний та торговельний партнер — №1 серед двосторонніх партнерів.

Японська сторона занепокоєна можливим зближенням України та Китаю з кількох причин. Одна з них стосується можливої передачі технологій з України китайській стороні. Саме тому доля підприємства «Мотор Січ» є тестовим кейсом для двосторонніх відносин. Японські партнери виходять із того, що непотрапляння «Мотор Січ» у китайські руки — з огляду на тісну координацію у військовій та оборонній сфері між Китаєм та Росією — передусім в інтересах національної безпеки самої України, а вже потім Японії.

Японські партнери виходять із того, що непотрапляння «Мотор Січ» у китайські руки — з огляду на тісну координацію у військовій та оборонній сфері між Китаєм та Росією — передусім в інтересах національної безпеки самої України, а вже потім Японії.

Для японських партнерів недостатньо переконливими виглядають наміри української сторони щодо використання Китаю як стримуючого фактору у війні Росії проти України шляхом коригування позиції Пекіну якщо не в бік підтримки української позиції, то принаймні в бік утримання (зокрема, під час важливих для України голосувань у Раді Безпеки ООН). Загалом, як би Україна не намагалась балансувати, будь-яке посилення взаємодії з Китаєм, особливо в сферах безпеки та оборони, ударятиме по відносинах України з Японією.

Водночас, з українського боку певні застереження не міг не викликати діалог між Росією та Японією навколо повернення Північних територій з точки зору можливого «розмивання» позиції Токіо у питанні санкцій. Занепокоєння були логічними з огляду на принциповість вирішення цього питання для експрем'єра Абе, який пообіцяв повернути території на могилі свого батька. Однак навіть якби Абе залишився на посаді прем'єр-міністра до кінця терміну у 2021 році, занепокоєння України, швидше за все, виявились би марними, оскільки у Токіо сформувався консенсус, що Путін насправді не налаштований вирішувати питання і лише використовує його як своєрідну «наживку» для японських партнерів, щоб отримувати більше фінансової підтримки та інвестицій від японської сторони.

Одним із доказів для японської сторони того, що Росія не налаштована вирішувати питання, стали відповідні нещодавні зміни до російської Конституції. Діалог Абе з Путіним, які зустрічались рекордні 27 (!) разів, почав

викликати скепсис та незадоволення і в японському суспільстві. Японські експерти загалом погоджуються, що для нинішнього прем'єра Японії Йошіхіде Суги вирішення питання з Росією не є питанням історичної місії настільки, наскільки воно було для його попередника. Понад те, помітно, що прем'єр Суга більше фокусується на питаннях внутрішньої, а також регіональної політики — з акцентом на розвиток відносин із країнами Азії відповідно до концепції «Вільного та Відкритого Індо-Тихоокеанського» регіону. Деякі експерти інтерпретують нинішню політику Токіо як спробу Японії самостійно стати регіональним безпековим хабом, а не лише залишатись частиною американського безпекового хабу⁶.

Важливим для України в контексті політики нового уряду Японії є акцент останнього на питаннях діджиталізації. Прем'єр Суга створив відомство, яке опікується питаннями діджиталізації. З огляду на пріоритетність цього напрямку для нинішньої української влади, у діалозі між Україною та Японією можуть з'явитись нові точки дотику для діалогу та співпраці.

Водночас, потрібно розуміти, що будь-який інший японський уряд, навіть не маючи жодних ілюзій щодо вирішення питання навколо Північних територій, буде схильний продовжувати діалог з Росією і враховувати російський фактор при прийнятті рішень, які так чи інакше стосуються України. По-перше, тому, що питання Північних територій залишатиметься одним із важливих пріоритетів японської політики

безвідносно до прізвища керівника уряду. По-друге, Японія не бажає йти на будь-яку конфронтацію з Росією, побоюючись відкрити «третій фронт» до двох вже наявних — Китаю і Північної Кореї. Саме тому у японських безпекових документах загрозами фігурують Китай та Північна Корея, Росія — ні, хоча рівень сприйняття її як потенційної загрози, особливо у взаємодії з Пекіном, у Токіо існує.

Київ має брати до уваги, що пріоритетність вирішення питання Північних територій в японському випадку не обов'язково є тотожним пріоритетності співпраці з Росією як такою.

Водночас, у Києві мають брати до уваги, що пріоритетність вирішення питання Північних територій в японському випадку не обов'язково є тотожним пріоритетності співпраці з Росією як такою. Лобістські зусилля так званих русистів — японських симпатиків РФ, які намагаються промотувати на різних рівнях пріоритетність співпраці з Росією та ідею про її «особливий шлях», тим самим виправдовуючи дії Кремля у світі — є помітними, однак мають свої ліміти. А японський бізнес, якого РФ роками приваблювала як великий ринок, достатньо чутливий до політичних ризиків і робить ставку передусім на свою присутність на ринку США та інших країн Заходу. Показово, що за підсумками 2019 року торгівля між Японією та Росією склала лише 2%, у той час, як між Японією та США — 15%, Японією-ЄС — 12%, Японією-Китаєм — також 12%.

Також важливо врахувати, що ситуація змінилась і в самій Україні. Наразі Україна і сама перебуває в процесі пошуку миру

⁶ Suga in Southeast Asia: Japan's Emergence as a Regional Security Hub, Michael Green, CSIS, October 27, 2020, <https://www.csis.org/analysis/suga-southeast-asia-japan-emergence-regional-security-hub>

та знайдення прийняттого рішення з окупованими Росією територіями — до певної міри Зеленський застосовує деякі елементи, випробувані за прем'єрства Абе, чітко пріоритизуючи пошук рішення у діалозі з Росією в питанні окупованих територій. У такому контексті фактор Росії може бути не тільки роз'єднуючим, але й об'єднуючим у діалозі Києва та Токіо у тому сенсі, що сторони могли б ділитись найбільш показовими висновками й уроками (lessons learned), які важливо врахувати у процесі переговорів із Кремлем.

Наразі Україна і сама перебуває в процесі пошуку миру та знайдення прийняттого рішення з окупованими Росією територіями — до певної міри Зеленський застосовує деякі елементи, випробувані за прем'єрства Абе, чітко пріоритизуючи пошук рішення у діалозі з Росією в питанні окупованих територій.

Важливим у контексті взаємодії України та Японії буде американський фактор. В японських дипломатичних та експертних колах зі стриманим оптимізмом очікували на прихід Адміністрації Джо Байдена, а разом з ним — і повернення до більш зрозумілої для Токіо традиційної американської дипломатії, в якій питання міжнародних союзництв, зокрема і Альянсу США-Японія, відіграє важливу роль. Крім того, як показав досвід Абе, навіть найприязніші стосунки з Трампом (а в Абе вони впродовж певного часу були найкращими з усіх світових лідерів) не гарантують появу несподіваних викликів та проблемних питань у двосторонньому діалозі (раптова вимога збільшити орендну плату за розміщення американської військової бази, питання збільшення тарифів тощо). Японці

схиляються до більш передбачуваного, традиційного підходу з боку свого ключового партнера та союзника. Відносини наступної адміністрації США з Росією також опосередковано можуть мати вплив на діалог Києва то Токіо (скажімо, однією з причин скасованого японською стороною візиту Владіміра Путіна до Японії за президентства Барака Обами була негативна реакція США на можливість такого візиту).

Варто зазначити, що, на відміну від українсько-американських відносин, американсько-японські базуються і на міцному економічному фундаменті, оскільки Японія є третім за величиною закордонним інвестором в економіку США (після Великої Британії та Канади), а також посідає друге місце серед країн світу (після Великої Британії) за кількістю створених у Сполучених Штатах робочих місць.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

На основі наявного аналізу вбачаємо за доцільне запропонувати наступні висновки та рекомендації.

ПОЛІТИКА ТА БЕЗПЕКА

- У політичній площині спільним інтересом двох країн є протидія спробам політики визнання незаконної анексії Криму. У Києві повинні усвідомлювати: для Японії питання дотримання засад верховенства права у міжнародній політиці є основою зовнішньої політики. Японія продовжує розглядати питання анексії Криму у розрізі створення небезпечного міжнародного прецеденту, який у майбутньому може вдарити і по її національній безпеці шляхом аналогічних посягань на територіальну цілісність Японії з боку Китаю у Східнокитайському та Південнокитайському морі. Україні варто активніше застосовувати цю аналогію у взаємодії з японськими партнерами та комунікації з японським суспільством.
- Щодо завершення війни на Донбасі цінним буде обмін вивченими уроками між Україною та Японією, оскільки президент Володимир Зеленський до певної міри повторює підхід експрем'єра Шінзо Абе, безумовно пріоритизуючи у своїй політиці питання мирного врегулювання та повернення окупованих Росією територій.
- Безперечною доданою вартістю Японії для України є її участь в G7. Санкції Японії щодо Росії мають важливе значення, оскільки початок скасування санкцій з боку Японії міг би поставити під питання західну санкційну інфраструктуру загалом, фундамент якої заклали саме санкції у форматі G7, зокрема виключення РФ із цього об'єднання.
- Основне очікування японської зовнішньої політики щодо України полягає в підтримці ідеї успішної європейської інтеграції України як важливого елементу регіональної стабільності та розширення мережі міжнародних партнерів, які поділяють близькі для Японії демократичні цінності та принципи. Україна зацікавлена й повинна на різних рівнях сприяти тому, аби відносини між двома країнами класифікувались як елемент відносин Японія-Європа, а не Японія-Росія.
- Враховуючи важливість для Японії (як і для США) розвитку концепції «Вільного та Відкритого Індо-Тихоокеанського регіону» (FOIP), а також той факт, що Японія дедалі більше розглядає відносини з Україною у контексті взаємодії між Японією та Європою, Києву важливо було б вибудувати свою стратегію щодо країн Індо-Тихоокеанського регіону з огляду на відповідні підходи європейських партнерів щодо цього регіону, які базуються на солідарності та підтримці FOIP.
- З огляду на низьку пріоритетність ГУАМ для Києва та відсутність активної діяльності цієї ініціативи впродовж тривалого часу, варто було б на двосторонньому рівні оцінити ефективність та доречність залучення Токіо саме до цього формату і можливість започаткування нових, більш

затребуваних наразі багатосторонніх платформ (наприклад, Японія+Люблінський трикутник).

- У безпековій площині для Японії є критично важливими ризики передачі з боку України технологій країнам, які кваліфікуються в Японії як загроза національній безпеці, зокрема Китаю та Північній Кореї. Саме тому кейс з «Мотор Січчю» і визначенням її подальшого власника є тестовим не лише для продовження безпекового діалогу двох країн, але і для японсько-українських відносин загалом.
- Можливості для розширення практичної оборонної співпраці між країнами достатньо лімітовані, тому особливих очікувань у цьому напрямку з українського боку бути не повинно. Водночас безпековий та оборонний діалог, зокрема у форматі «2+2», вартує продовження та посилення. Зокрема для обговорення викликів та загроз із боку Китаю та Росії. Амбіцією України має бути підвищення рівня формату «2+2» до міністерського рівня, як це існує у взаєминах Японії з окремими країнами світу.
- З огляду на пріоритетність розвитку ІТ-сфери у двосторонніх відносинах, важливим є посилення діалогу з питань кібербезпеки. Для такого посилення доречно було б залучити приватні ІТ-компанії з обох країн.
- У питанні врегулювання конфлікту навколо Донбасу, могла б бути підвищена кількість японських представників у місії ОБСЄ/СММ. Також у випадку переходу на більш просунуту фазу врегулювання конфлікту важливо врахувати, що впродовж останніх двадцяти років Японія підготувала чимало тренуваних фахівців

для участі в процесах миробудівництва та постконфліктного врегулювання. На цьому етапі було б важливо звернути увагу японських організацій, які опікуються питаннями миробудівництва, на кейс Донбасу, аби привернути увагу в Японії не лише до питання Криму, але й війни Росії проти України, яка триває на Сході України.

ЕКОНОМІКА

- Сільське господарство та ІТ-сектор можна вважати сьогодні найбільш перспективними сферами співпраці між Україною та Японією. Таку позицію поділяють і в Києві, і в Токіо, тобто можемо говорити про певний консенсус в баченні пріоритетів.
- Українські сільськогосподарські виробники повинні виходити з того, що Японія на сьогодні імпортує понад 60% продуктів харчування і в наступні роки, згідно з прогнозами експертів, ця цифра лише зростатиме. Однак варто вже сьогодні врахувати наслідки для українського експорту повноцінного набуття чинності Угоди про Зону вільної торгівлі між Японією та ЄС, яка наблизить вартість української продукції до європейської. Важливе укладення власної Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та Японією.
- Зона вільної торгівлі між Україною та ЄС має загалом позитивний вплив на сприйняття української продукції у Японії. Однак Україні не варто очікувати відкриття японських підприємств, доки не буде суттєво покращений інвестиційний клімат (ситуація з корупцією і браком верховенства права), митна політика, а також й надалі відчуватиметься брак

робочої сили у регіонах, які найбільш цікавлять японських партнерів з точки зору подальшого експорту на ринки ЄС (західні області України).

- Перевага японського ринку для українських експортерів — висока бізнес-культура (відсутність ризику не отримати оплату за товар, як це трапляється з іншими країнами Азії), а також висока купівельна спроможність. Викликом для українського бізнесу залишається короткозорість та неготовність планувати на перспективу, у той час як у випадку з японським ринком потрібно орієнтуватись інколи на трирічний часовий проміжок. Як свідчить досвід українських компаній, які вже експортують на японський ринок, саме стільки часу у них зайняло від початку переговорів до моменту відправлення першої партії товару на японський ринок.
- Для виходу на український ринок японські компанії переважно потребують існування певного хабу. Враховуючи пріоритетність економічної дипломатії для нинішнього уряду, варто було б привабити щонайменше одного японського експерта, який би співпрацював з українською агенцією з промоції інвестицій. Також слушно було б відкрити в Україні повноцінний офіс JETRO (Japan External Trade Organization).
- Україні варто врахувати, що японський бізнес — достатньо консервативний і не схильний до ризику — аналізуючи ситуацію в Україні велику вагу приділяє тим оцінкам, які надають міжнародні фінансові структури — зокрема, OECD, Світовий банк, а також EBRD, співзасновником і одним із найбільших контрибуторів якого є Японія.
- Важливим є відновлення довіри та ефективної співпраці з Асоціацією японського бізнесу «Keidanren», членами якої є великі японські компанії. Наразі їхній досвід взаємодії з Україною — зокрема державними інституціями — має доволі неоднозначний характер і потребує корекції.
- Японію варто й надалі продовжувати розглядати одночасно у двох категоріях — як інвестора, так і важливого донора. Причому на найближчу перспективу роль Японії-донора переважатиме роль Японії-інвестора. Україні не варто розраховувати на підвищення рівня грантової допомоги, а доцільніше було б сфокусуватись на програмах позик (Japanese-yen loan projects) з метою розбудови якісної інфраструктури. З точки зору ефективного засвоєння японської допомоги, Україні варто було б звернути увагу на досвід деяких країн Центральної Азії, зокрема Узбекистану та Киргизстану.
- Створення нового відомства з діджиталізації у японському уряді відкриває для України можливість знайти нові точки дотику та налагодити співпрацю з Японією і в сфері, котра також є однією з пріоритетних для нинішньої української влади.

«М'ЯКА СИЛА» УКРАЇНИ В ЯПОНІЇ

- Асоціації України з війною та Чорнобилем домінують в японському суспільстві та не сприяють кращому пізнанню України. Одним із рецептів публічної дипломатії

ПОДЯКА

України в Японії може стати успішне створення іміджу «країни, яка любить Японію» (Japan loving country) за прикладом того, як це зробила Польща.

- Посольству України у Японії важливо й надалі посилювати комунікацію японською мовою, налагоджену після прибуття нового посла України, із залученням популярних у Японії медійних ресурсів та соціальних мереж (передусім, Твіттера), а також розбудови мережі друзів України в Японії серед десижнмейкерів та лідерів думок.
- Аби залучити японських туристів до України, варто було б провести відповідні консультації з японськими туристичними агенціями, аби Україна була включена в пакетні пропозиції, які пропонують тури у Балтійські країни, Польщу та Угорщину, і стають дедалі популярнішими серед японців.
- Важливо скористатись Олімпійськими іграми в Токіо для промоції України в Японії з огляду на впізнаваність окремих українських спортсменів (Бубки, Шевченка, Білодід). Іншим приводом для привернення уваги може бути 50-річчя укладення угоди про міста-побратими між Києвом та Кіото.

Дискусійна записка підготовлена на основі власної експертизи Центру «Нова Європа», а також інтерв'ю з відповідними стейкхолдерами в Україні та Японії, здійснених у другій половині 2020 року. Зокрема, автор записки висловлює особливу подяку за сприяння у підготовці документа *Євгенію Єніну, Сергію Корсунському, Юрію Луценку, Дайске Кітаде, Такаші Хірано, Ацуко Хігашіно, Шоічі Іто* та представникам Посольства Японії в Україні.

ПРО ЦЕНТР «НОВА ЄВРОПА»

Центр «Нова Європа» (ЦНЄ) заснований у 2017 році як незалежний аналітичний центр. Попри новий бренд, він базується на досвіді команди, яка разом працює з 2009 року (раніше в рамках Інституту світової політики). Аналітики Центру «Нова Європа» стали впізнаваними, адже запропонували якісний аналітичний продукт із питань зовнішньої політики України та безпеки в регіоні, поєднавши його з активними та ефективними зусиллями з адвокатування.

Бачення Центру «Нова Європа» максимально наближене до бачення майбутнього Української держави більшістю громадян: Україна повинна бути інтегрованою в Євросоюз і НАТО. Під інтеграцією ми вбачаємо не стільки формалізоване членство, скільки запозичення найкращих стандартів і практик для фактичної належності України до євроатлантичного ціннісного простору.

Докладніше про Центр «Нова Європа»: neweurope.org.ua

 <http://neweurope.org.ua/>
 info@neweurope.org.ua
 <https://www.facebook.com/NECUkraine/>
 https://twitter.com/NEC_Ukraine